

הבדלה וברכת לבנה

יח. כשמקדשים הלבנה במוצאי שבת או מוצאי כיפור במקומות שנהגו להבדיל בבית הכנסת מבדילים קודם ברכת הלבנה קפ"ה, במקומות שלא הבדילו בבית הכנסת בירכו הלבנה קודם ההבדלה שמבדילים בביתם קפ"ו.

החייבים בברכה

יט. החייבים בברכה הם אנשים מגיל י"ג ויום אחד, קטן שהגיע לגיל חינוך ראוי לחנכו לברך קפ"ו.

כ. נשים פטורות אף על פי שרשאות לקיים כל מצות עשה קפ"ה, מצוה זו אין להם לקיים כיון שהם גרמו את פגם הלבנה קפ"ט. והפוסקים כתבו עוד טעמים בדבר שאין להם לברך ברכה זו ק"צ.

קפ"ה כ"ה בסידור כנסת הגדולה, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א.

קפ"ו כן מסרו רוב הרבנים שליט"א שלא נהגו להבדיל קודם.

קפ"ז משנ"ב תכ"ו סק"א.

קפ"ח הנה לשון מג"א: נשים פטורות דמ"ע שהז"ג הוא ואע"ג דהם מקיימות כל מ"ע כגון סוכה מ"מ מצוה זו וכו'. אולם בשתילי זיתים השמיט מלשונו של המג"א ב' דברים, א' מש"כ שהיא מ"ע שהזמ"ג, ב' הדוגמא שהביא מסוכה, וסתם וכתב שמקיימות כל מצות עשה, ויתכן שסובר רבינו שאין זו מצות עשה שהזמ"ג כיון שאין הברכה אלא על חידושה וכמש"כ בחכמת שלמה להקשות על דברי הפוסקים שכתבו שהיא זמ"ג, ומש"כ שמקיימות כל מ"ע לפי"ז קאי על מ"ע שחייבות בהם, ולא על מ"ע שהזמ"ג, ובזה ניחא מה שלולא שגרמו הפגם היו מברכות כיון דלאו זמ"ג היא, עוד י"ל דאף אי נימא דזמ"ג היא, מ"מ הכא שאין בלשון הברכה וציונו, שפיר דמי לברך אע"ג דהזמן גרמא, וכמבואר במג"א סוס"י רצ"ו בד' הרא"ש, וכ"ה שיטת רבינו השתילי זיתים סי' תקפ"ט שהעלה טעם זה בלבד, ועל כן הוצרך לטעם שגרמו הפגם ולכן אין להם לברך.

קפ"ט כ"כ מג"א רס"י תכ"ו בשם השל"ה, והובא בשתילי זיתים סק"ב. וביאור ענין זה בשל"ה (שער האותיות אות ק') וז"ל: אשר נראה בעיני שמטעם זה מתרחקים הנשים ממצוה זו, אף על פי שמקיימין הרבה מצות עשה שהזמן גרמא, כגון שופר ולולב, ולא ראינו מעולם נשים מקיימות קידוש הלבנה, אף שהן נזהרות בכל התפלות, מפני שפגם הלבנה גרמה האשה הראשונה דהיינו חטא חוה, ומתרחקים מפני הבושה. אף על פי שמצאו להם תיקון אחר כך, שנתקנו בעגל שלא חטאו ולא שמעו להנחש הקדמון שהוא השטן הוא היצר הרע, ועל כן ניתן ראש חודש להנשים שיהיו משמרות אותו יותר מהאנשים, וכדאיתא בפרקי ר' אליעזר (פרק מ"ד) והובא בטור אורח חיים סימן תי"ז. מכל מקום האשה היא סיבה ראשונה שבא המסית לעולם, ואחר כך החזיקו אותו

כא. סומא יש אומרים שיכול לברך ברכת הלבנה^{קצא}, ויש אומרים שכל שאינו רואה את הלבנה אינו יכול לברך עליה^{קצב}, ועל כן אין לסומא לברך בעצמו אלא יבקש מאחר שיוציאו ידי חובה^{קצג}.

לברך בעמידה

כב. ברכת לבנה נאמרת בעמידה, מפני שהיא כהקבלת פני שכינה, ויש המפרשים שטעם העמידה בברכה זו מפני שהיא כעדות על הקדוש ברוך הוא שברא את העולם, ובעדות יש לעמוד כמו שנאמר ועמדו שני האנשים, ועוד מפרשים שטעם העמידה משום שנאמר החודש הזה "לכם" וכל מצוה שנאמר בה "לכם" מצוה מעומד, והם ששה וסימנם על"ן של"ם עומר ל'בנה בחידושה צ'יצית ש'ופר ל'זלב מ'ילה כי באלו הוא כתיב לכם ולמדו בגזירה שוה לכם' לכם מ'לכם' הכתוב במצות ספירת העומר שהיא נאמרת בעמידה שנאמר מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה^{קצד}.

האנשים בעגל, ועדיין לא נטהרנו, ולפעמים פגום ולפעמים מלא. ע"כ. וליישב שיטה זו עם מה שאמרו חז"ל (חולין ס' ב') שהקב"ה הקטין הלבנה עבור מה שאמרה אין שני מלכים משמשים בכתר אחד, כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ט"ו עפ"י ד הלב אריה (חולין ס' ב'), דע"י חטא עץ הדעת, לא היה אפשר להגדיל אור החמה, ועל כן מוכרח היה למעט אור הלבנה,

^{קצ} בשו"ת שלמת חיים ח"א סי' רנ"ט פי' שכיון שמצוה זו נוהגת בחוץ לקבל פני שכינה, אין להם לקדש משום כל כבודה בת מלך פנימה, ועוד טעמים בישועות יעקב סי' תכ"ו, ושו"ת מהר"ם שיק סי' צ'.

^{קצא} שו"ת מהרש"ל הובא במג"א, וכ"פ בשתילי זיתים סק"ב, ובסי' תרע"ה ס"ק ט"ו.

^{קצב} ערך לחם למהריק"ש, שו"ת רדב"ז סי' שמ"א, שו"ת ר' יעקב מליסא סי' ז'.

^{קצג} ביאור הלכה סי' תכ"ו ס"א ד"ה ונהנין.

^{קצד} טעם א' רש"י סנהדרין מ"ט א', טעם ב' רבינו מנוח פ"י מברכות הי"ז, טעם ג' שת"ז ס"ק מ"ח ב' האבודרהם.

שלא לברך תחת הגג

כג. אין לברך תחת גג, כיון שברכת הלבנה כהקבלת פני שכינה היא, אינו דרך כבוד לקבלה בתוך הבית אלא עריך לצאת לכבודה מחוץ לבית^{קצ"ה}, וכן המנהג^{קצ"ו}. אולם באופן שאי אפשר לברך בחוץ משום ששרויים בין הגויים, וכל כיוצא בזה יש לברך בבית^{קצ"ז}, ויברך דרך פתח הפתוח או דרך חלון, ולכתחילה יהיה החלון פתוח, אך גם אם החלון סגור בזכוכית מן הדין יכול לברך כל שרואה את הלבנה בבירור דרך הזכוכית^{קצ"ח}.

מצוה לברך עליה ברוב עם

כד. מצד עיקר הדין יכול לברך ברכת הלבנה ביחיד^{קצ"ט}, ומכל מקום מצוה לברך על הלבנה ברוב עם, ולכתחילה יש לברכה בעשרה, ואם אין עשרה יברך בשלשה, שאף שלשה חשוב רוב עם^ר. כה. ומנהגינו שאם נזדמן לו לברך על הלבנה מברך עליה אף ביחיד ואינו ממתין לברך עליה בצבור^{ר"א}, משום שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם^{ר"ב}.

^{קצ"ה} שתילי זיתים ס"ק כ"ה בשם הלבוש, והוסיף בזה בשתילי זיתים דלפי טעם זה העושה היפך זה שבקה לחסידותיה, (ביטוי זה עפ"י הגמרא סנהדרין ק"י ב'), ומשמע מדבריו שהיו שלא דקדקו בזה.

^{קצ"ו} הרבנים שליט"א.

^{קצ"ז} שתילי זיתים שם בשם המג"א.

^{קצ"ח} משנ"ב תכ"ו ס"ק כ"א, ושער הציון ס"ק כ"ה.

^{קצ"ט} פרי חדש סי' תכ"ו הובא בשתילי זיתים סק"ב, עץ חיים, וביאור הלכה ד"ה אלא.

^ר ביאור הלכה שם בשם החיי אדם כלל ס"ח ס"א שהוכיח ממנחות ס"ב א' דשלשה חשוב רוב עם, [וכן מבואר בהגהות הרמ"ך פ"א מברכות הי"ב, והובא בכס"מ שם, ובפסקי ריא"ז ברכות פ"ו ה"ה אות ב' והובא בשלטי גבורים].

^{ר"א} כן מסרו על המנהג הגר"א שמן שליט"א שכן נהג מר אביו מהר"ר יוסף שמן זצ"ל, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א, ומנהג זה מצוי היה בעי"ת צנעא שבדורות האחרונים לא התאספו הציבור לתפלה בבתי כנסיות במוצאי שבתות.

כו. אם הוא לא התפלל ערבית והצבור כבר התפללו ומברכים ברכת הלבנה יברך עם הצבור משום ברוב עם ואחר כך יתפלל ערבית^ר.

סדר אמירתה

כז. מנהגינו שהרב או החזן אומר ברכה זו בקול רם והצבור יוצאים על ידו בשמיעה^ר, או שאומרים עמו בלחש^ר, ומסיימים לפניו שלש תבות כדי שיענו אמן.

כח. לא נהגו שהמברך יסדיר לעצמו את הברכה קודם שאומרה בצבור בקול רם אע"פ שמברך בעל פה^ר.

כט. המנהג הרווח לעמוד כנגד הלבנה^ר, ויש שנהגו לצדד פניהם לרוח שמתפללים אליו^ר.

^{רב} כן נראה טעם המנהג, וכפשט הסוגיא בר"ה ל"ב ב' דזריזין מקדימין עדיף מברוב עם.

^{רג} חמדת ימים הובא בעץ חיים, וכ"כ בספר אשל אברהם בוטשאש מהדו"ת סי' רל"ו, ומבואר שסוברים דמעלת ברוב עם עדיף על מעלת תדיר, וכן כתב הגר"ח פלאג' במועד לכל חי סי' ה' סי"ב לענין ספירת העומר ברוב עם קודם תפלת ערבית, וכ"פ בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' צ"ט, ושו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' נ"ו. [אולם עי' בשו"ת תשובות ונהגות ח"א סי' ש"י וח"ב סי' רמ"ח שהביא עובדא מהשאג"א דתדיר עדיף].

^{רד} הגר"ש קורח ק"ק צנעא, הגר"א שמן שליט"א ק"ק צנעא, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א.

^{רה} הגר"פ קורח שליט"א ק"ק צנעא, הגר"ש מחפור שליט"א, והגר"ע בסיס שליט"א והגר"א אריה שליט"א מסרו שיש נוהגים כך ויש נוהגים כך.

^{רי} כשם שלא נהגו להסדיר תפלות ראש חודש כדלעיל, ולד' מרן השו"ע שפסק להסדיר בר"ח כתב במחצית השקל סי' ק' שיש להסדיר גם ברכת הלבנה קודם אמירתה, והובא במשנ"ב שם סק"ב, ויש חולקים שאין דין הסדרה אלא בתפלות ולא בברכות, עי' תורת חיים סופר שם, ועי' עוד יוסף חי (פרשת יתרו ס"ט) דמ"מ למנהגינו שהש"צ אומר בקו"ר והצבור בלחש אין צריכים הצבור להסדיר, ודי במה שיסדיר הש"צ.

^{רז} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפור שליט"א, הגר"א שמן שליט"א והגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב. וזה כמשמעות מסכת סופרים שהובא בשו"ע תכ"ו ס"ב שתולה עיניו ומברך כנגדה.

^{רח} הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א. מקור למנהג זה בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פ"א) וסידור אוצר התפלות שכתבו להתפלל לצד מזרח, ועי' שו"ת לבושי מרדכי תנינא סי' קי"ז שתמה על זה דהרי מלשון מסכת סופרים והשו"ע וכתב שאולי מפני החשש שכתב השל"ה יכרע ללבנה בעת שרוקד אין מברכים כנגדה.

ל. מיישר רגליו כדרך תפילת י"ח^{רט}, ותולה עיניו בלבנה ומברך, ולא יסתכל אלא קודם שמברך, אבל אחר שהתחיל לברך אסור לו להסתכל בה עוד^{רי}, ויש מתירים להסתכל בה בכל שעת הברכה. לא. אחר הברכה אומרים הצבור יחד עם הרב^{ריא} שלש פעמים סימן טוב תהא לנו ולכל ישראל^{ריב}, ואומרים ברוך יוצריך ברוך עושיך ברוך קיוניך ברוך בוראיך, והם ראשי תיבות יעקב, מפני שהלבנה סימן ליעקב שנקראת המאור הקטן ויעקב נקרא גם כן קטן^{ריג}, ועוד שהיא סימן לבניו שיתחדשו כמותה^{ריד}. לב. ומרקדים כנגדה על ידי הגבהת רגליהם כדרך שעושים בקדושה שלש פעמים, ואומרים בשם שאנו מרקדים [וי"ג רוקדים^{רטו}] כנגדיך ואין אנו יכולים ליגע בך, כך אם ירקדו כנגדנו להזיקנו לא יוכלו ליגע בנו, תפול עליהם אימתה וכו', כאבן ידמו וכו', וחוזרים סדר זה שלש פעמים.

^{רט} תכלאל עץ חיים בשם חמדת ימים.

^{רי} של"ה שער האותיות הובא במג"א ואליה זוטא ומשם בשתילי זיתים ס"ק י"ג, עץ חיים קנ"ח ב'. [ואמנם בשכ"ג כתב בדעת החרדים (פ"ב אות ה') שמותר להסתכל בה בכל שעת הברכה, אך החרדים לא כתב אלא שבספר שושן סודות בשם רבינו מאיר הלוי כתב שאסור להסתכל בלבנה והחמיר בזה מאוד, ולא הזכיר כלל היתר להסתכל בשעת ברכה, ומ"מ בא"ר סק"א כתב שמלשון מסכת סופרים ותולה עיניו בה משמע שמסתכל בה בכל שעת הברכה].

^{ריא} יש שנהגו שמכאן אומרים הצבור בקול רם עם הרב, ויש שנהגו אף בכל הסדר שהרב אומר בקול רם והצבור עמו בלחש.

^{ריב} והמנהג בהרבה מן המקומות שמסימן טוב הצבור אומרים בקול רם יחד עם החזן. והגר"ע בסיס שליט"א כתב כי המנהג היה אחר שגמר אמירת תפל עליהם וגו' ישר והפוך אומרים ביחד דוד מלך ישראל חו"ק וכו' ועתה התחילו לנהוג מסימן טוב וכו'.

^{ריג} בראשית כ"ז ט"ו ותלבש את יעקב בנה הקטן, ובעמוס (ז' ב' ה') מי יקום יעקב כי קטן הוא.

^{ריד} שתילי זיתים ס"ק י"ד בשם הלבוש.

^{רטו} סידור כנסת הגדולה, והוא כלשון הרמ"א תכ"ו ס"ב.

לג. הטעם שמרקדים כנגדה הוא משום שהריקוד הוא סימן לשמחה בזמן הקבלת השכינה רטז.

לד. ואומרים דוד מלך ישראל חי וקיים ג"פ, אמן ג"פ, סלה ג"פ, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי, שיר למעלות אשא עיני וכו', הללויה הללו וכו', קול דודי וכו' עד מציין מן החרכים. לה. בסיום הסדר אומרים רבי חנניא וכו' וקדיש על ישראל, ואחר כן ר"י מנער כל אחד שולי בגדיו שלש פעמים ר"י, ויש שנהגו לנער קודם הקדיש ר"י, ויש שלא נהגו בניעור הבגדים כלל רכ.

לו. אחר הקדיש רבים נהגו לומר שלום עליכם שלש פעמים רכא, והטעם לפי שקילל את הגויים ואמר תפול עליהם וכו' ראוי לומר לחבירו לא עליך כי אם שלום רכב, ויש מפרשים כי צל הלבנה קר ומזיק העומדים בצילו לכך אומרים שלום עליכם פירוש שומר מצוה לא ידע דבר רע רכג. ויש שלא נהגו באמירת שלום עליכם רכד.

לז. אחר הברכה ילך בלב טוב לביתו, כאלו קיבל פני שכינה רכה.

רטז שתילי זיתים ס"ק ט"ו בשם הלבוש.

ר"י הגר"א שמן שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר.

ר"ח שתילי זיתים תכ"ו ס"ק י"ז, עץ חיים. ובק"ק שרעב נהגו לומר בזמן שמנערים בגדיהם הפסוק "לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה". (איוב ל"ח י"ג).

ר"ט הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א.

רכ הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפוד שליט"א.

רכא הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, הגר"א שמן שליט"א ק"ק צנעא, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א. ואין אומר אחד לחברו וממתיך לתשובתו אלא כולם אומרים יחד.

רכב שתילי זיתים ס"ק י"ז בשם המג"א ס"ק י"א.

רכג עץ חיים.

רכד הגר"פ קורח שליט"א [והוסיף כי אם יש שנהגו אמרו רק פ"א], הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

רכה לבוש הובא בשתילי זיתים ועץ חיים.

עיוני תפלה

הערות וביאורים

בפיוטים
שער הרחמים
ושירו לאל נבוני

עיוני תפלה

הערות וביאורים^{רכו}

פיוט שער הרחמים

נהגו^{רכז} בקהילותינו שבילולי ראש חדש [אחר תתקבל של מנחה] קודם ערבית, עומד החזן ופותח בפיוט זה שער הרחמים^{רכח}.

אבינו מלכינו את שַׁעַר מִידַת הָרַחֲמִים שְׁלֶךְ, לְעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁ בְּךָ
בּוֹטֵחַ, בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה שֶׁאֲנִי עוֹמְדִים בּוֹ, עֲשֵׂה שֶׁ, יִפְתָּח^{רכט}:
[בעבור] יוֹם {יָהּ – שֵׁם רַחֲמִים}^{רל}, יִשְׁעֵי {שְׁאֵתָה בְּלִבְךָ הוּא מוֹשִׁיעֵינוּ}, לְךָ

^{רכו} מדור זה היה למראה עיני כה"ר הגר"פ קורח שליט"א, והערותיו המחכימות שולבו בתוך הדברים.

^{רכז} ע"פ סידורי ספרד הקדמונים, ואע"פ שאין לו זכר בתכאלי"ל הקדמונים, הביאו מנהג זה מהר"י צאלח זצ"ל בעץ חיים, ומהר"י צוביירי זצ"ל בכנה"ג, [ויעו"ש שהעיר בזה בסי' מ"ו]. אמנם שם בסידורי ספרד כ' לאומרו קודם הזמירות של שחר, וכן ברוב הסידורים הספרדים סודרו כבקשות לאומרם קודם התיקון, וכ"ה בתכלאל מהרי"ו [ושם כ' שי"נ לאומרו קודם הברכות], אבל כבר נתקבל המנהג בכל קהילותינו לאומרו בלילי ר"ח, ובטעם אמירתו דוקא בלילי ר"ח, כ' מהר"י צוביירי שם בזה"ל: ובערבי ר"ח וכן בליל שני דר"ח שמתחילין לומר בכניסת היום בתפילת ערבית יעלה וכו', היינו שיעלה זכרוננו לפני ה' לחסד ולרחמים, לעולם אחרי קדיש תתקבל, עומד החזן ופותח תפלת ערבית באמירת פיוט שער הרחמים וכו'.

^{רכח} שחיברו ר"י הלוי ושמר רמז בראשי הבתים, והיא בקשה שנתקנה על ר"ח כמו שמובן מתוכנה.
^{רכט} כ"ג כל גלילות תימן. וכ"כ במחזור וניציא [שנ"ח], אך בלא מילת הזה. אבל בסידור וניציא [שס"א] הגי' נא להפתח. וברוממות אל (אלג'יר תרנ"ג) החדש לנו יפתח. ובסידורי הספרדים הזה יפתח. ומזה נראה שבכל מקום הגיהו ע"פ המשקל של נגינתם, וכן ע"פ סברת חכמיהם. ועי' יחזקאל מ"ו, א.

^{רל} גי' ע"ח יום, ובפי' הביא שיש רוצים לגרוס יה ודחה לדבריהם, וגם בסידור וניציא הנ"ל כן הוא. אבל גי' כנה"ג יה, והביא סימוכין לגי' זו מהמקרא, ושכ"ה בסידורים כת"י ישנים, וכ' שאדרבא אין לגרוס יום, ולא ביום [כמו שי"ג זו במחז"ו הנז', וגם משבש הר"ת של המחבר י'הודה], דא"כ משמעו באמרו אח"כ בימים ובלילות כאילו שבאותו יום שאני נושע יש בו ימים ולילות. אמנם

אָקראַ, בַּיָּמִים וּבַלֵּילוֹת. אֵל, [שם חזק] גָּדוֹל וְנוֹרָא, נוֹרָא
עַלִּילוֹת רַלָּא. [החל ו] שְׁלַח נָא [את שלבי ה] גְּאוּלוֹת רַלָּב, וּלְךָ [ע"ז נודה ו]
נִשְׁבַּח. וְנִקְרִיב קֶרְבָּנוֹת, [בבית המקדש] עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ:

שער הרחמים

הָסֵר מֵעֲלֵינוּ, צוֹר [כינוי לה], בלשון חזק רַלָּג, זַעַם וְעִבְרָה [מיני
פורעניות וחרון אף] רַלָּד. הִיָּה נָא בַּעֲדֵנוּ [מגן כ] צָנָה וְסִחְרָה רַלָּה. פֶּשַׁע
וְעִבְרָה [שעשינו], הִיָּה נָא סוֹלֵחַ. שְׁעָה [קבל ורצה] נָא עֲתִירָה
[בקשתינו ותפלותינו], כִּי מוֹ שֶׁתִּרְצֶה וּתִקְבַּל קֶרֶב [פְּקָרְבָּן] רַלָּו הַמִּזְבֵּחַ:

שער הרחמים

וְעַד אֲנִי רַלָּו, [עד מתי], עִמָּךְ יִהְיוּ [בגלותם] בֵּין [הגוים ה] צָרִים רַלָּח [להם,

בסידורי הספרדים הגי' בל"ז ול"ז רק ישעי לך וכו' ובמשמעו כפי' כנה"ג. ומש"כ בפי' 'ישעי' הוא
כהמשך לפי' כנה"ג וע"כ סומן במוסגר שונה.

רַלָּא ע"ש תהילים פרק סו, ה): לָכוּ וְרָאוּ מַפְעָלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עַלִּילָה עַל בְּנֵי אָדָם: וכו' רש"י: נורא
עלילה - יראוי על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלויים. עכ"ל.

רַלָּב עי' ירושלמי פסחים פ"ה ה"א.

רַלָּג כמו הצור תמים וגו'.

רַלָּד ע"ש הכ' תהילים ע"ח, מ"ט. ועיי"ש במלבי"ם. ועי' בהגדש"פ.

רַלָּה עשה"כ תהילים צ"א, ד. ושניהם סוגי מגינים עיי"ש במלבי"ם. אמנם מרש"י שם משמע שצנה
היינו המגן מד' רוחותיו, וסחרה ל' סביב כמו סחור סחור.

רַלָּו כ"ג עץ חיים, וכ' מהרי"ץ ע"ד ונשלמה פרים שפתינו. אבל בכנה"ג גרס כקרב, והוסיף שבכל
סידורי ספרד שהם מקור הפיוט הגי' בקרב, אך כך נתקבל בידם כקרב ונתן טעם שהוא נכון שאנו
מבקשים לקבל עתירתינו כמו שה' מקבל את הדברים הקרבים ע"ג המזבח לריח ניחות, ועשה"כ
תכון תפלותי קטרת לפניך יעו"ש.

רַלָּו עשה"כ באיוב פ"ח, ב, ועיי"ש במצו"ד.

רַלָּח כ"ה גם ברומ"א, 'ייהיה בין צרים', ובסדור וני' הנז' 'בין עמים', ובמחזור 'שרים'. ובתכלאל
המבואר כ' שברוב כתה"י הגי' 'זרים'.

ואותם]. חֲשׂוֹף זְרוּעָךְ^{רלט} [גלה והראה את כחך], עַל רַשָּׁעִים, אֲכַזְרִים
[להכניעם]. אֲדִיר [עניין לי חוזק ומלכות^{רמ}, בהכל על כל ה] אֲדִירִים, אֵל,
[שם ה', בלי חוזק] נָא, יְהִי [יהיו] עִמָּךְ^{רמא} [יושבים] לְבַטָּח. [ואת ה] גְּאוּלָּה
לְעִבָּדִים [שלך, ומשועבדים בגלותם ביד הגוים^{רמב}], הֲיִה נָא שׁוֹלַח
[מלהיותם משועבדים עוד בידי הגוים]:

שער הרחמים

דָּרֹר [חופש וגאולה] תִּהְיָ קוֹרָא^{רמג}, לְעַם [ישראל] הַנִּדְכָּאִים
[ומצטערים בייסורי הגלות]. וְאֵיב יִזְוָה [יפוזר, ויופרש לאבדון]^{רמד}, הַיֵּל
נָא, [את ישראל עמך שהם] חֲלָפָאִים^{רמה} [עדת נכאים וחלושים]. עֲשֵׂה נָא
[בבקשה, ניסים ו] פְּלָאִים, וּלְךָ נִשְׁבַּח. וְבַ תּוֹךְ כְּדִי קוֹל שִׁירִים נָאִים
[שירים שמשוררים הלויים בביהמ"ק], נִקְטִיר וְנִזְבַּח [לכבוד ה' ולעבודתו]:

שער הרחמים

^{רלט} עשה"כ ישעיהו נ"ב י.

^{רמ} עי' רש"י תהילים ע"ו, ה.

^{רמא} בסידור ומחזור וני' הנז' ליתא מילה זו. וברומ"א וסידורי הספרדים יהיו... לעברים, וכנראה ששינו מחמת המשקל. וי"ג אֵל נא יהיו לבטח, ור"ל שחוזר על הרשעים. וכן גי' הספרדים. ובכלל יש להעיר שבעניני הפיסוק וכן בעניני הניקוד יש למצוא חילוקים רבים, וכל מקום תפש עיקר כפי משקל מנגינת אמירתו במקומו, ומזה נבעו רובי שינויים אלו.

^{רמב} עי' ע"ח, וכנה"ג. והוא עשה"כ ויקרא כ"ה נ"ה, ועוד. או כמו בעזרא ט, י. וכמו שהחודש מתחדש כן ישראל עתידים להתחדש כמותה ולצאת [מאפילה] לחירות ולאור גדול. ע"כ מד' ע"ח שם.

^{רמג} עשה"כ ויקרא כ"ה, י. וכן ישעיהו ס"א, א. וי"ג תהיה וכ"ה בסידורי הספרדים.

^{רמד} עשה"כ באיוב ל"ח ט"ו, יעו"ש במפרשים. אך הגי' בו' לא כמו בפסוק שהוא בחולם, וכמש"כ בע"ח.

^{רמה} עשה"כ תהילים פ"י י עיי"ש.

הַשֵּׁב נָא [את ה'] **שְׁכִינָה** [שבעונונינו נסתלקה], **לְבֵית הַבְּחִירָה**
[ביהמ"ק]. **וְהָסֵר מִגְנָהּ**^{רמז} [צער ואנחה], **מֵעַל** [עם ישראל, שנקראים] **שָׁה,**
פְּזוּרָה^{רמז}. **עֲדָה הַסּוֹרְרָה** [הגוים], **בְּיָדָם** [חזוקם, ומלכותם^{רמח}] **פָּלַח**
[חתוך ושביר]^{רמט}. **וּבְשִׂמְחָה [וְשִׁשׁוֹן – וְגִילָה]**^{רי}, **אֶת לְבִנּוֹ שִׂמַּח:**

שער הרחמים

מענין לענין

מה שבשבת שמכריזים ומברכים [ועי' במאמרו של הג"ר פנחס קורח שליט"א שבחוברת
הלכה ומסורה מס' 4] ר"ח בנוסחתינו אנו אומרים קודם מי שעשה ניסים, יהי רצון
מלפני א"ה. וכן מנהג הספרדים.

אך נוסח אשכנז שאומרים את כל יה"ר אלו בכל יום שמוציאים בו ס"ת. ובשבת
מברכים אין קשר ליה"ר אלו, וא"א אותם אז.
והלא דבר הוא...

והנה מנהג אשכנז יסודו בדברי רע"ג בסידור שכ' לומר כן בתפילת שני וחמישי,
וכן ביום ר"ח עצמו. ונראה מדבריו שאכן אינו ענין לר"ח כלל, אלא מסדר מה
שאומרים אחר קרחת. וכמו שאומרים מי שברך לקהל, ואחינו כל בית ישראל,
שגם מסודר שם. ואדרבא לדידהו בשבת ליתא, [וכנראה גם ס"ל שאין לאומרו].
אבל באבודרהם וכל בו הוא בסדר ר"ח בהכרזה וכמנהגינו, וכתבו טעמים בזה
יעו"ש. [ואע"פ שלא ידענו אם נחלקו המנהגים בזה כבר מהגאונים או אח"כ, מ"מ]
למדנו שכל מנהג יסודו בהררי קודש.

^{רמז} עי' איכה ג' מגנת לב.

^{רמז} עי' ירמיה נ י"ז.

^{רמח} ואפשר דקאי גם על יראתם.

^{רמט} עשה"כ משלי ז, כ"ג.

^{רי} בסידור ומחזור וני' הנו' ליתא מילת 'את' אלא כ' ובשמחה לבינו שמח. ובע"ח נוסף 'וששון',
[והוא ע"ד הפסוק ליהודים וכו' ושמחה וששון ויקר]. ובכנה"ג 'ובגילה', והוא יותר מתאים
למשקל השיר. ולא העירו כלום מזה בפירושם. וברומ"א ובשמחת ראש חודש לבנו שמח. ומכ"ז
יובן כדבר האמור שבכ"מ שינו החכמים מסברא ע"פ צורך משקל נגינתם.

פיוט שירו לאל נבוני

לשבת וראש חודש^{רנא}

שִׁירוֹ לָאֵל נְבוֹנִי. שִׁירֵי רְנָנִי. שַׁבַּת וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ, יוֹם זֶה
לִיהוָה:

ביאור^{רנב}: פניה אל הקהל שהם עם חכם ונבון, לשיר שירים של רנה, כי היום שבת וראש חודש, יום זה מיועד להלל לה'.

שבת^{רנג}

יִקְר שְׁמוֹ הוֹדִיעוּ. לִפְל וְהַשְׁמִיעוּ. זָמְרוּ הָרִיעוּ. לְפָנֵי
הַמֶּלֶךְ יְהוָה:

ביאור: כבוד שמו הביעו, ולכל השומעים השמיעו את כבוד שמו, זמרו והרימו קול תרועה, לפני המלך ה' וכלשון הכתוב תהלים צח, ו.

שבת

^{רנא} פיוט זה גם הוא מקורו בסידורי הספרדים הקדומים כבקשות לאומרם קודם זמירות שלשחרית של שבת ור"ח. ולסידורי תימן נכנס כיתר התפילות שנכנסו מסידורי ספרד הקדומים כבקשות אלא שגם בקהילותינו נחלקו בו המנהגים שבכנה"ג כ' ג"כ לאומרו כנ"ל קודם הזמירות, וכ"ה בתכלאל מהרי"ו [שי"נ לו' קודם הברכות]. ובק"ק רדאע נוהגים לאמרו קודם ההפטרה, ובע"ח למהרי"ץ לא נזכר פיוט זה כלל, [וכמו שכבר העיר בזה בתכלאל המבואר] ונראה מזה שלא נהגו בזמנו לאמרו. והגר"פ קורח שליט"א כ' שמהרי"ץ לא הזכירו מפני שעדיין לא נתפשט המנהג לאמרו. ובע"ח תרנ"ד כ' אחר בר יוחאי של ליל שבת שיש נוהגים לומר זה, [ומזה נמשך כיום כמנהג פשוט בקהילות הבלדי, לאומרו בלילה אחר בר יוחאי, וכ"נ בחלק מקהילות השאמי, ועי' במדור הלכות ומנהגים בקובץ זה עמ' קלט ס"עח]. והגר"פ קורח שליט"א האירנו שי"ל בטעם המנהג שכשם שבימות החול היו אומרים את הפיוט שער הרחמים בליל ר"ח, והטעם כדי להזכיר לציבור שהלילה הוא ליל ראש חודש שלא ישכחו לומר יעלה ויבוא, כן בליל שבת מצאו לנכון לומר פיוט שירו לאל נבוני כדי להזכיר לציבור שהוא ראש חודש. וגם בסידורי הספרדים המאוחרים יש שכתבוהו כזמירות ליל שבת. ופיוט זה סימנו "יעקב", והוא שם מחברו שאינו ידוע מי הוא.

^{רנב} מאת כה"ר הגר"פ קורח שליט"א.

^{רנג} כן המנהג בקהילותינו פשוט לענות על כל בית, למרות שאינו כן במקור הפיוט בסידורי ספרד הקדומים שכ' שעונים 'שירו לאל וכו' כלומר את כל הבית, [ובמאוחרים לא כתבו כלום].

עוז^{רנד} לו בְּמִקְדָּשׁוֹ. תִּנּוּ חוּשׁוֹ לְדָרְשׁוֹ. הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ. יִשְׁמַח לֵב מִבְּקִשֵּׁי יְהוָה:

ביאור: תנו לו עוז וגבורה במקום קדשו, עדה"כ תנו עוז לאלהים (תהלים סח, לה). ומהרו לדרשו והוא עדה"כ יהללו ה' דורשיו (תהלים כב, כז), והתהללו בשם קדשו ובזה ישמח לב מבקשי ה', והוא כלשון הכתוב בתהלים קה, ג.

שבת

קְדוּשִׁים שְׁמֶךָ יוֹדוּנָה. וַחֲסָדֶיךָ יִגִּדּוּ. אַף יִהְלְלוּ וַיּוֹדוּיָי. שָׁמַיִם פְּלֹאךְ יְהוָה:

ביאור: ישראל עם קדושים יודו לשמו הקדוש, ויספרו חסדיו עם ישראל, ואף העליונים יהללו ויודו וכלשון הכתוב ויודו שמים פלאך ה' (תהלים פט, ו).

שבת

בְּאַתִּי וְקִדְשְׁתִּי. שְׁמֶךָ, וְשִׁירִים שִׁרְתִּי. וְאַלֶּה הַגִּשְׁתִּי^{רני}, [הַגְּדִתִּי], בְּכוֹרִים לַיהוָה:

ביאור: באתי לקדש שמך, ובשירים שרתי לשבחך, ואותם הגשתי, בכורים לה'.
[ולפי הנוסח "הגדתי" ביאורו: באתי לקדש שמך, ובשירים פצחתי, ושירים אלה שבפי
הם מנחה ובכורים לה' ועדה"כ ויקרא ב, יד:].

^{רנד} כ"ג תימן, וכ"ה בסידור ויניצ' הנז', אבל במחזור וניצ' ובסידורי הספרדים הגי' עוזר לו, והוא כנראה ע"ד הכתוב ישלח עזרך מקודש וגו'. אך הגר"פ קורח שליט"א העיר שגי' זו תמוהה וא"א לומר כן שכיון שאומר עוזר לו במקדשו, ח"ו משתמע ממנה כביכול שלהקב"ה יש עוזר.
^{רנה} בסידורי וני' שם הגי' יהודו.

^{רני} י"ג ויורו, אך אינו מתאים למשקל השיר.

^{רני} כ"ה הגי' בכל הסידורים, וכ"כ במהרי"ו, וכ"כ בתכלאל המבואר שיש נ"א כן, [וכן הביא גי' באתי "וקראתי", אך היא צ"ב יותר]. ורק בע"ח הנד' ואח"כ במאוחרים הגירסא "הגדתי", ובאמת גי' תמוהה היא גם מצד משקל השיר שהגשתי וקדשתי הוא יותר מתאים למשקל, מה שאין כן הגדתי. וגם בהבנת הענין שהרי כבר אומר ושירים שרתי, ועוד שאין נופל ע"ז המשך הלשון ביכורים לה'. וכנראה מחמת שבביכורים אומר הגדתי היום וכו' הגיהו כן, אך זה אינו שהרי אין ההגדה הביכורים אלא הפירות וההגדה אומר על הפירות שהם הביכורים, ומהו ואלה הגדתי ביכורים לה', א"ו שצ"ל 'הגשתי' וא"ש. אמנם הגר"פ קורח שליט"א ביאר ע"מ ליישב זה כמש"כ למעלה במוסגר, ואכתי צ"ע. ולענ"ד מסתברא שט"ס נפל בזה שהוא טעות המצוי, ובפרט רק בשינוי אות אחת ודו"ק.

חקירה ודרישה

מחקרים במורשת תימן

גילוי נוסף מהשמים לרבינו בעל השתילי זיתים זיע"א

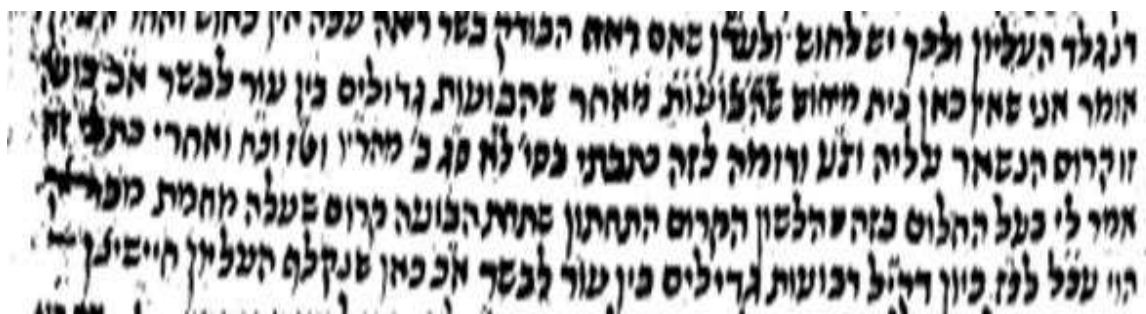
בגליון קודם [8] כתבנו מספר נקודות על ספר ראשי בשמים שחברו רבינו בשלש מהדורות, ומהדורא בתרא לא נדפסה מעולם, ועומדת לראות אור בקרוב בעזהשי"ת.

אחת התגליות המעניינות שנגלו לנגד עינינו במהלך עבודת העריכה, הוא קטע יוצא דופן המגלה טפח ומכסה טפחיים מקדושתו של רבינו - איש האלהים.

בהקדם לכך יש לציין את המראה נורא ההוד המובא בתשובת רבינו בשו"ת רביד הזהב בענין מנורת החנוכה, והובאה בגליון מס' 5 חנוכה, במדור שפתי ישינים ע' 4 ואילך, יעו"ש, ובהערות שכעי"ז הובא בב"י ב' הריקאנטי.

והנה נחשף לפנינו שוב גילוי נוסף של חלום בהלכה, אלא שכאן אינו בסגנון של 'מראה' כמו שם, אלא גילוי ישיר מבעל החלום, אחר שדן ושקו"ט גבי בועא כ' בזה"ל: ואחרי כתבי זה, אמר לי בעל החלום בזה הלשון: הקרום התחתון שתחת הבועה קרום שעלה מחמת מכה הוי עכ"ל. לפ"ז כיון דקימ"ל וכו'.

תצלום הכת"י:

ויש להאיר שענין בעל החלום מוזכר בגמרא סנהדרין (ל' א'), ועי' במדרש רבה אסתר והובא ברש"י על אתר, על הפסוק ומרדכי ידע - בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש. ע"כ.

ובס' תורת המנחה (פרשת וישב דרשה טז) כ': ואם פסו אמונים מבני אדם ואין מי שראוי שישמע אותה הבת קול, הדבר והגזר דין נשמע לבעל החלום, כי יש כח ממונה על זה ונקרא בעל החלום שהוא מודיע לכל אדם הראוי להודיעו, וגם בזה יש קצת מעלה ממעלת הנבואה והיא היא, אלא שאינה כל כך מבוארת ומפורסמת וגלויה לשכל האנושי, וזהו שאמרו רז"ל (ב"ר יז ז) חלום אחד מששים בנבואה. ע"כ.

וכן לעניני הלכה עי' בתשו' מהר"ם מרוטנבורג בתשו' מיימוני לס' קנין סי' לא בענין מלמד שחלה שחזר בו ע"פ בעל החלום במגדל אינזיגשהיים, ובראב"ן סי' כו והגהות מרדכי ע"ז פ"ה סי' תתנח בענין כלי של יין נסך, ובסמ"ג לאוין סד במנין הלאו של השמר לך פן תשכח כו' בחשבון הלאוין, ובתשב"ץ ח"ב סי' קנט בענין מכה בדופן, ובהג"א ע"ז סי' מא בשם רבנו אפרים בענין דג ברבוט"א, ובמרדכי ב"ק ריש פרק א בתשלומי פועלים, ובב"י או"ח סי' תרנא בשם הרקנטי על סמיכות האתרוג ללולב, ובשו"ת הרדב"ז ח"ו סי' ב אלפים רפו בתפלין של ר"ת ורש"י, ובט"ז אהע"ז סי' קכט ס"ק לה בשם ר"י אור זרוע על שם עקיבא, ועוד. ועי' בארוכה בהקדמה לס' שו"ת מן השמים להר"ר מרגליות. ובמקום אחר הארכנו בכל זה, וכאן הבאנו רק כמראה מקום הוא לו.

לאוקמי גירסא

בפיוט שירו לאל נבוני במילים עוז לו במקדשו, ובמילים ואלה הגשתי.
ראה במדור עיוני תפילה מש"כ בזה איזה גי' נראה עיקר.

עדות על סייעתא דשמיא מיוחדת בעת שימש רבינו כש"ב במעשה שהיה

רבינו מאור גולת תימן בעל השתילי זיתים זיע"א שימש גם כש"ב בעירו עי"ת צנעא^א, ויש לכך מספר עדויות בספרו ראשי בשמים. כמש"כ בסי' ל"ו: פעם אחת הביאו לפני ריאה לבדקה, ומצאתי שם נקב עגול. וכו', וערכתי דברים אלו לפני קצת מהחברים [ה"י] והסכימו לדברי: עכ"ל.
וראה גם בסי' לט': וְעֵינַי וְעֵינֵי הַחוֹלְקִים ראו מעשה בריאה אחת וכו' לכן אני אומר האמת יורה דרכו וכו' כן נלע"ד והרבה מסכימים לזה^ב: ועוד.
בענין זה נמצא בכתה"י קטע בו רבינו מספר על מעשה שהיה, ובלשון פיוטית ותוך הודאה לה' ית"ש, שהציל על ידו נפשות ישראל מאכילת טריפה וז"ל: וכמה פעמים אין מספר אירע כן, ובדקתי ומצאתי נקב מעבר לעבר, ואף שהוא וכו', ולא עוד אלא שצריכה בדיקה מעליא, שלא ישאר שום ספק.
ופעם אחת ראיתי הקצבים כשהוציאו הכרס מהבהמה, והם מתלחשים, וזה על זה מתקבצים, וחשתי לדבר ובדקתי ולא מצאתי מום, ואמרתי להביא מים לרחצה, והלעיגו הקצבים מה טבילה צריכה זו, ורחצתיה היטיב מהפרש, ובדקתי לאור האבוקה ונתגלית בושטה בנקב מעבר לעבר, לבן שאין בו ספק שבודאי היה קודם שחיטה. ושבחתי לשם יתברך שהורינו להציל נפשות ישראל, וישמע חכם ויוסף לקח: עכ"ל הטהור.

^א וזה מלבד עדויות אחרות כגון בספר יברך הזבח (ענף עץ אבות עמ' רל"ז): וזהו המנהג שנהגו הבודקים המומחים של ק"ק צנעא מהר"ץ ומהר"ר יודא צעדי ומהר"ר דוד משרקי והעיד שמעשה היה וכו' ועי' גם במש"כ בר"ב סי' לו': פעם אחת ראיתי אצל הר"ר מ"ו צאלח ז"ל ריאה שהיה בה וכו'. וע"ע בסי' לט' מש"כ והגידו לי וכו'.

^ב כ"ה בכתה"י שבכל המהדורות, [והוא ע"ד הכתוב באיוב יט, כז אֲשֶׁר אָנִי אֶחָדָה לִי וְעֵינַי כָּאוֹן וְלֹא יָרָ פָּלוּ כְּלִיתִי בְּחֻקִּי].

^ג ועי' בז"ת שכתב ע"ז שהיה "ויכוח גדול בין גדולי הדור ועלתה ההסכמה כד' רבינו".

רבי דוסא

א. ראה במדור זה בחוברת קודמת [8] מש"כ לגבי הספר על הלכות שחיטה וטריפות, שגילה רבות על אודות החכם רבי דוסא שאנו עוסקים בו.

ב. כהמשך לדברים שכתבנו שם, יש להעיר שאת השם רבי דוסא מצאנו בעיקר בזמני התנאים הראשונים, כמו שמצינו כמה שמות רבי דוסא בתקופת זו.

החכם הראשון ה"ה ר' דוסא¹ בן הרכינס, ע"י ראש השנה פ"ב מ"ט, עירובין פ"ג משנה ט.² והוא היה מהתנאים הראשונים כמו שמבואר ביבמות ט"ז. וכ"ה באלהו זוטא (איש שלום, פרשה א). ויש מח' האם היה מסוף תקופת הנביאים ג"כ, וחיה כארבע מאות שנה, או שחי רק מתקופת כמה דורות אח"ז³.

ויש את רבי חנינא בן דוסא הידוע ונז' בהרבה מקומות ג"כ, ע"י סוטה פ"ט מ"טו⁴. והוא למד תורה מרבי יוחנן בן זכאי⁵.

ויש גם רבי דוסא סתם, וגם הוא נז' בהרבה מקומות ע"י שבת פ"כ משנה ד⁶.

¹ יש לציין את מש"כ בקונ' ר"ד הע' 13 שהשם דוסא מקורו ביונית, ומצאנו הרבה פעמים כיוצא בו כגון: דוסאי, דוסתי, דוסתאי ועוד. וכנראה מהשפעה זו היוונית הגיע השם דוסא, וע"כ ככל שנתרחקה התקופה ממלכות יון נתמעטו בהתאם שמות אלו.

² וכן ע"י כתובות פ"ג משנה ב. ע"י במשנה נגעים (פ"א מ"ד). ואהלות פ"ג משנה א. וחולין קכד.: עדויות פ"ג משנה א. וכל הפרק שם. ובאבות דרבי נתן פרק ט. ועוד הרבה.

³ ראה תשובות הגאונים - גאוני מזרח ומערב סימן קמ, לר' שרירא גאון זצ"ל. שנשאל ע"ז והשיב שאמנם האריך ימים אבל לא היה חי מתקופת סוף הנביאים רק מכמה דורות אח"כ. וכן ע"י באיגרתו (כיצד נכתבה המשנה ז). וכיון לדבריו בס' יוחסין אות ד' יעו"ש. אבל הרמב"ם בהקדמתו למשנה (הפרק הרביעי), כ': שמעון הצדיק ור' דוסא בן הרכינס היו בדור אחד, ור' דוסא בן הרכינס האריך ימים עד זמן ר' עקיבא ובני דורו, וזה הוא הדור הראשון. וכ"כ בהדיא במגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק א: ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה הם זרובבל, וכו' וחגי זכריה ומלאכי וכו' ויש מהנביאים שהאריכו ימים עד ימי התנאים. כמו שנזכר ביבמות [טז א] בפ"א א"ר דוסא בן הרכינס, כשאמר חגי שלשה דברים אלו, על מדוכה זו היה יושב. ורבי דוסא בן הרכינס היה אחר החורבן בימי ר' עקיבא וחביריו כמו שנזכר שם ובראש השנה [כה א] פרק אין מכירין [מ"ח א] ובתוספתא דכלים [ב"ב פ"ב מ"א], א"ר צדוק על הטהור ישב חגי הנביא וכו'. עכ"ל.

⁴ ומה שמסדר הדברים שם משמע שהיה בדור שאחר רבי עקיבא, צ"ל דל"ד הוא, וכן מוכח בירושלמי שם סדר אחר שנראה ממנו שהיה יותר מאוחר. וע"י פרקי דרבי אליעזר פ"ל.

⁵ כדאיתא בפ' אין עומדין (ברכות דף לד ע"ב). וכן היה בזמן רבן גמליאל כדאיתא בברכות (שם).

⁶ וכן ע"י ספרא צו פרשה א, דהוי בר פלוגתיה דרבי יהודה, וע"י נדה ד: , כריתות ו, ועוד רבים. ובגיטין פא. אמר רבב"ח א"ר יוחנן משום רבי יהודה בר אילעי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים ב"ש דורות האחרונים רבי דוסא. וע"י בירושלמי בסוף פרק ואלו

ויש בשם זה פחות מפורסמים, כגון: ר' דוסא סבא עי' מדרש תהלים (בוכר, מזמור צ), וכע"ז בפסיקתא רבתי (איש שלום, פסקא א - והיה מדי חודש): ר' ברכיה בשם ר' דוסא הגדול, וקרוב לומר שהוא הוא. ועי' באבות דרבי נתן פרק לד: ר' דוסא הבבלי. ובילקוט שמעוני (רות רמז תרט) ר' ברכיה בש"ר דוסא, ושם שמואל ב רמז קנג רב הונא בשם ר' דוסא, ובשכל טוב (בוכר, בראשית פרק לב), ר' אמי בשם ר' יוסי בן דוסא,

ובקהלת רבה (וילנא, פרשה יב) מובא ר' דוסא בן חנניה. וברות רבה (לרנר, פרשה ח), ר' חנינא בשם ר' דוסא, ושם (פרשה א) ר' הונא בשם ר' דוסא. ובשיר השירים רבה (וילנא, פרשה ז), ר' חוניא בשם ר' דוסא בר טבת. ובויקרא רבה (מרגליות, פרשה יז): אמ' ר' יוסי בן דוסא. ועוד.

ועי' באיגרת רב שרירא גאון (כיצד נכתבה המשנה יג). רבי עקיבא בן דוסא שהיה בדורו של רשב"ג ור"מ ור"י בן קרחא ועוד יעו"ש. ומאלו יתכן שהיו חלק מתקופת האמוראים.

ואח"כ במשך הדורות כמעט ונעלם שם זה, ועדיין בסוף תקופת הגאונים מצינו לשמו של רב דוסא ברב סעדיא גאון שהוא לכאורה האחרון שמפורסם בשם זה, ששרדו ממנו קצת דברי תורה שהשיב לשואליו, ומהם הובאו בכמה ראשונים, וראה אודותיו בקונטרס 'רב דוסא ברב סעדיא' (שיו"ל בשנת תרס"ו בכרדיטשוב), ושם גם ריכזו את דברי תורתו יעו"ש.

ומלבד שכתב תשובות שכאמור קצת מהם נותרו לפליטה, ישנה איגרת שכתב לרב חסדאי הנשיא בר רב יצחק, כמו שכ' בספר הקבלה להראב"ד ז"ל.

ומעניין לציין מש"כ עוד שם: שרב סעדיא משועי יהודה היה מבני שלה בן יהודה, מזרע רבי חנינא בן דוסא. ע"כ. ומשמע שמחמת זה קרא גם לבנו בשם דוסא. וכ"כ הר"י פירסט (לטב"ל ע' 269), ואחריו הרא"א הרכבי (בס' זכרון לראשונים ח"ה ע' קס"ה).

מ"מ בלי ספק אין זה רבי דוסא שאנו עוסקים בו, משום שהוא היה בסוף תקופת הגאונים והחכם שלפנינו היה מאוחר הרבה יותר. וכמו שרואים בדבריו, א, מביא

מגלחין והובא גם בשבולי הלקט הלכות שמחות סימן כג. ויש הסוברים שהוא ר' דוסא בן הרכינס, עי' בס' יוחסין שם אכן מה שדחה מזה לד' הרמב"ם אינו מוכרח שי"ל שלא היינו רבי דוסא זה.

'וכן נז' במוסרה מהד' גינסבורג ח"ב אות ס' סי' קע"ה, וח"ג ע' 45 סי' שע"ה. והביאם בהע' 13 בקונ' ר"ד, אך מה שדחה לדברי הראב"ד, ובלא טעם, תמוה.

חכמים שהם מבעלי התוס', או אפילו אח"כ. ב, סגנון חיבורי הגאונים הוא שונה בהרבה מסגנון חיבור זה שאין כמותו בחיבורי הגאונים. ג, לשון הגאונים לשון בבלי הוא כידוע, ואינו כן בחיבור שלפנינו^א.

וע"כ יש לנו לחזר אחר עוד חכמים שנו' בשם זה בתקופות מאוחרות יותר. וראיתי שהיה אחד מחכמי בעלי המוסרה בשם זה, והובא בפירושי סידור התפילה לרוקח (כו, יהי כבוד עמוד קלג): כתב דוסא בן אלעזר במסורת ב' זה אל זה, וכו'^ב. אמנם בקונטרס הנז' הביא בהע' [ע' 7-8] עוד שלשה.

(א) השר אבו סעיד בן דוסא, הידוע כבן קרקה^ג.

(ב) רבי דוסא היוני ב"ר משה, מעיר וידין במדינת בולגאריא בסוף המאה השניה לאלף הששי^ד.

(ג) רבי יוסף בן דוסא^ה.

ומכל' אלו נראה שזמנם בערך בתחילת תקופת הראשונים, וכאמור אינו ייתכן ברבי דוסא ידין, שזמנו הכי מוקדם יהיה מסוף תקופת הראשונים וכו"ל. וע"כ מאחר שממשמעות הדברים שכותב מחבר הספר שמביאו, נראה שהיה חי סמוך לדורו, ע"כ ניתן להניח שהיה בראשית תקופת האחרונים. וכמו שכבר הארכנו ע"ז בחוברת הקודמת עיי"ש.

^א ויש לכך עוד הוכחות ואכמ"ל, וזה לא כתבתי אלא מפני שראיתי שיש שסברו כך [וראה גם במכתבים למערכת].

^ב ובהערות שם (34) כ': כ"ה במסורה לפנינו, ואפשר שהוא קדמון ואולי הוא ר' דוסא בן אלעזר מובא בפירוש דה"י לר' יוסף קרא (כ"י מינכן) בר שמעון ב"ר חלבו ז"ל, סימן כט יא כותב המעתיק ע"כ פירושי רבינו יוסף קרא ב"ר שמעון זכורנו לחיי עד, ומכאן ואילך העתקתי מפירושי דברי הימים שמסר דוסא בן אלעזר וכו' ע"כ, לא נודע אודותיו יותר. ע"כ.

^ג אשר לכבודו שר ר' יהודה הלוי את שירו, גבר זמן וירד ביהושע" (דיואן מהד' בואדי ח"א סי' ע"א, וע"ש בהערות ע' 176 ובהרעווי האנגלית כרך י"א ע' 329). שם.

^ד מחבר פירוש על רש"י עה"ת (כ"י אוקספורד, רשימת נייבוער סי' 203, עי' כנסת ישראל לרש"י פין בערכו). שם.

^ה בעל שיר מרובע הנמצא בכ"י בקובץ אחד אשר באוה"ס בלונדון (Monttfiore Libraiyy - רשימת הירשפעלד סי' 362). שם.

מכתבים ותגובות

בתימן שרדו חיבורים של חכמי ישראל מכל התפוצות ובזמן שחשבו חכמי ספרד ואשכנז שאבדו בצוק העתים דוקא בתימן הרחוקה נמצאו באורח פלא חיבורים אלה בהעתקות יחידאיות כדוגמת ספר הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון שנמצא רק בתימן בכת"י יחיד בעולם כולו בעיר צנעא. כמו"כ הספרים: שו"ת הריטב"א. שו"ת הראב"ד. שו"ת הראב"י אב"ד. קובץ תשובות רבינו תם והר"י מיגאש. פירוש רב נתן אב הישיבה הארץ ישראלית מהמאה העשירית על המשנה. פירוש רס"ג על התנ"ך. א"כ מסתבר שגם ספרו של רבי דוסא בנו של רס"ג שרד דוקא בתימן וממנו ציטטו חכמי תימן לדורותיהם.

אין זרות בכך שרבי דוסא כתב חיבור על מסכת חולין כי מצינו ברשימת חיבורי חכמי תימן הקדמונים {בספר תורתן שלבני תימן} שרוב חיבוריהם סבבו דוקא סביב מסכת חולין ועניני שחיטה מכאן יוצא שמסכת זו תפסה מקום נכבד בלימוד הקדמונים וכיון שגם רבי דוסא חכם קדמון הוא נראה שגם אצלו היתה מסכת חולין עיקרית ביותר ולכן העלה עניניה עלי ספר שהוא הספר שממנו ציטטו חכמי תימן.

אגב. מה שנכתב אצלכם שמגינוני הכבוד של המחבר לרבי דוסא נראה שהכירו והיה בן דורו לדעתי אין זה מוכרח כלל, כי מצינו באיגרת תימן ששיבח הרמב"ם את רבינו נתנאל ואף כתב עליו תארים

"לכבוד מערכת הלכה ומסורה"

במדור: "חקירה ודרישה" בקובץ מספר 8 העליתם את השם רבי דוסא שהוא בגדר תעלומה.

לי נראה כפי שכתבתם שאולי חכם זה היה מחכמי תימן אך מה שכתבתם שבזמנו היו קוראים בשם זה, לדעתי אין זה נכון ושמך יוצא דופן לחלוטין.

אחד מבניו של רב סעדיה גאון היה רבי דוסא שכתב רשימה של ספרי אביו. יהודי תימן חיבבו מאוד את תורת רס"ג עד שקבעו את קריאת התפסיר שלו כחלק בלתי נפרד מתרגום אונקלוס כששנו את הפרשה השבועית.

בזמן הרמב"ם חי רבי נתנאל בירב פיומי. בספר "בוסתאן אלעקול" {גן השכלים} בהקדמת כ' ששמו של אביו של רבי נתנאל נדיר הוא ומצוי רק בתור שם משפחה של יהודי מצרים {פיוס ע"ש העיר פיתום שבמצרים} ולכן כ' שכנראה אביו של רבי פיומי הוקיר את רס"ג ולכן קרא לבנו ע"ש משפחת רס"ג {שנקרא בשמו המלא: "רבינו סעדיה גאון אלפיומי"}. א"כ עפ"ז נראה לי גם כאן שאביו של רבי דוסא הוקיר את רס"ג ולכן החליט לקרוא לבנו ע"ש בנו של רס"ג.

כעת לאחר ששוחחתי על זה עם מו"ר הגאון רבי חזקיה דחבש הי"ו העיר שאולי המובאות בשם רבי דוסא הוא מספרו ממש של רבי דוסא בנו של רס"ג. והריני מביא סימוכין לסברתו:

של: "מרנא ורבנא" על אף שלא ראהו
אף פעם.

עד כאן בענין רבי דוסא המסתורי.
בכבוד רב משה קעטבי
ראש העין.

תגובת הכותב:

א. שמחתי לראות ולשמוע את
ההתעניינות הרבה על רבי דוסא זה, ועל
כך יישר כחכם.

בזמנו, ואף שלא ראהו מ"מ שמעו שמע,
והיינו הך כבעניינינו. ואף בלא זה, יש
לחלק הרבה בין התארים ואכמ"ל.
ומש"כ שאינו מוכרח אף אנו לא הכרח
כתבנו, אלא בהשערה וסבירות ממה
שיש בדינו, וברוך היודע.

לגבי מה שכתבת באורך לשער וכו' ראה
מש"כ במדור חקירה ודרישה בחוברת זו,
שא"א לומר כן.

ב. מה שהערת ששמו יוצא דופן אין
ספק בכך, וכן כתבנו שם שהוא שם נדיר.
ומש"כ שם שהיו קוראים בשם זה, אינו
לומר שהיה מצוי, אלא שמצאנו שקראו
שם זה באותו הזמן והמקום. וגם לא יובן
לפי מה שכתבת איך א"ש זה.

ג. מה שדחית בסו"ד מהרמב"ם
באיגרות, אדרכא משם ראה שהרי היה

לכבוד מערכת הלכה ומסורה

השלום והברכה

ראיתי את החוברת האחרונה תשרי מס' 8
ונהנתי לראות שב"ה ישנה חוברת לבני
תורה ק"ק תימן ברמה הנאותה, אין לי
אלא לברככם שתעלו ותצליחו בכל אשר
תפנו להגדיל תורה ולהאדירה.

ישראל כ. רה"ע.

לכבוד מפעל ארחות הלכה שלום רב.

תודתינו על החוברת החשובה והמפוארה
שהינכם שולחים לבית הכנסת שבאזורינו
בככל הוצאה לכבוד המועדים, והתוכן
העשיר והרב מסב לנו עונג רב.

בברכה רבה והוקרה

ב. א. ב' מתפללי ביהכנ"ס.